

Nyt fra Sprognævnet

1998/1 marts

Indhold

Artikler

- [Godt ord igen!](#)
- [Endsige](#)
- [Aa's plads i alfabetet](#)

Spørgsmål og svar

- [E-mail, e-post og e-brev](#)
 - [Forfordele](#)
 - [Tosproget og mørklødet](#)
 - [Halsedisse](#)
 - [En kommitteret](#)
 - [Kvarter](#)
 - [Det gode er det bedste fjende](#)
-

Godt ord igen!

Af *Else Bojsen*

"Hvad betyder frasen *Godt ord igen!*, og i hvilke situationer kan den anvendes?". Så enkelt og så præcist formulerede en spørger sit spørgsmål til Sprognævnet. Men i vores søgen efter svar stillede sagen sig anderledes kompliceret og ulden.

Godt ord igen! bruges som et udråbsord og betegner et ønske eller et krav, en opfordring (bøn eller ordre) til at vende tilbage til en tilstand med "gode ord" efter en tilstand med "onde ord" (skæld ud, bebrejdelser, anklager og lign.). Ønsker, krav og opfordringer rettes sædvanligvis mod andre end en selv, og for så vidt som brugen af *Godt ord igen!* således forudsætter en samtalepartner, kan man sige at udtrykket fungerer dialogisk.

Tre grundsituationer - mange betydninger

Da der i udråbet *Godt ord igen!* hverken er et verbal (udsagnsled) eller et subjekt (grundled), afhænger betydningen helt af hvem der siger det til hvem, og om hvad. Betydningen afhænger af situationen. Eftersom der kan foreligge forskellige situationer, kan man ikke fastlægge én bestemt betydning af udråbet, men må først undersøge hvilken betydning udtrykket har i de forskellige situationer, og derefter afgøre hvad der er det

almindeligste. I en dialog mellem A og B er der tre teoretisk mulige grundsituationer:

- 1) A siger onde ord
B siger *Godt ord igen!*
- 2) A siger onde ord
B siger onde ord
A siger *Godt ord igen!*
- 3) A siger onde ord og *Godt ord igen!* i samme åndedrag
B siger ikke noget.

I alle tre situationer er A den forulempende part, og B den forulempede part. B har grund til at blive vred over A's onde ord.

I grundsituation 1 er *Godt ord igen!* alene rettet mod A's onde ord. Betydningen af B's replik afhænger af om B er A underlegen eller overlegen, eller om de to er ligemænd. Hvis B er den underlegne, fungerer *Godt ord igen!* nærmest som en underdanig bøn, og frasen betyder noget i retning af 'Vil De ikke nok være så venlig at tale mildere til mig'. Hvis B er den overlegne, fungerer frasen som en irettesættelse eller en advarsel, og den betyder da noget i retning af 'Tal ordentligt (til mig)', 'Må jeg bede om kammertonen!' eller 'Kom nu ikke for godt i gang!'. Hvis A og B er ligemænd, fungerer frasen som en påmindelse eller en beroligende opfordring, og den betyder noget i retning af 'Tag det roligt. Der er ingen grund til at tale således'.

I grundsituation 2 er der tale om (optræk til) et skænderi, og *Godt ord igen!* kan være rettet mod enten B's onde ord eller A's egne eller mod både A's og B's. Hvis den alene er rettet mod B's onde ord, har vi en situation der ligner grundsituation 1 med de dertil hørende afhængigheder af forholdet mellem A og B. Hvis frasen alene er rettet mod A's egne onde ord, fungerer den som en undskyldning (jf. grundsituation 3), og den betyder noget i retning af 'Jeg mente det ikke så slemt som det lød'. Hvis *Godt ord igen!* sigter til begge onde ord, fungerer frasen som en udglattende opfordring, og den betyder noget i retning af 'Tag det roligt! Lad os ikke skændes'.

I grundsituation 3 er *Godt ord igen!* alene rettet mod A's egne onde ord. Frasen fungerer som en udglattende, undskyldende selvrettelse (evt. efter en (mild) indvending fra B) og betyder noget i retning af 'Jeg mener det ikke så slemt som det (måske) lyder, og du må ikke blive vred', 'Undskyld!'. (Man fortryder ikke nødvendigvis meningsindholdet, men blot den hårde tone).

Den faktiske sprogbrug

Det er altså ikke så sært at man kan komme til at diskutere hvad *Godt ord igen!* betyder. Ordbøgernes forklaringer tager ikke højde for alle de situationer frasen teoretisk set kan bruges i, men man må formode at forklaringerne bygger på en opfattelse af hvad der er den almindeligste situation - på ordbogens affattelsestidspunkt.

Der er ingen eksempler i ordbøgerne på at frasen i virkeligheden har kunnet bruges af en underlegen samtalepartner, som en underdanig bøn. Det er måske tværtimod den der styrer samtalen, der kan tillade sig at udbryde *Godt ord igen!* - enten som en

irettesættelse over for en underlegen samtalepartner, som en beroligende opfordring over for en (næsten) ligemand eller som en udglattende, undskyldende selvrettelse. Trods de mange betydninger har frasen dog samme formål, nemlig at få samtalen til at fortsætte - de(t) gode ord skal jo komme *igen*.

Det ser endvidere ud til at *Godt ord igen!* brugt som en irettesættelse med tiden er veget for den beroligende opfordring, og at den beroligende opfordring nu så småt er ved at glide over i det udglattende og undskyldende. Det er kort sagt grundsituation 2 og 3 der er de centrale i moderne sprogbrug, mens grundsituation 1 afspejler en tid hvor der virkelig var forskel på folk.

Tag det roligt! Lad os ikke skændes! Undskyld!

Ifølge Ordbog over det Danske Sprog (ODS) er frasen *Godt ord igen!* blevet brugt som en "beroligende opfordring til ikke at blive vred (bruge skarpe ord), men tale besindigt, roligt, venligt og lignende" (bd. 6 (1924), sp. 1173, l. 53 f.). Ordbogen bringer følgende citat:

"Det er Løgn!" tordnede Halvor... "Naa, naa!" brummede Palle Ib. "*Godt ord igjen.*"
(Fra Vilhelm Bergsøe: *Bruden fra Rørvig*. 3. opl., 1884).

Ordbogen henviser i øvrigt til udtrykket *at blive god igen* og nævner at udtrykket *Godt ord igen* også kan forekomme i de sjældnere former *Gode ord igen* og *Et godt ord igen*.

I ODS-forklaringen er der nærmest tale om en 'tag det roligt'-betydning. I citatets situation er Halvor vred (han tordner) og bruger "skarpe ord", nemlig ordet *løgn*. Palle Ib opfordrer så med sin replik Halvor til ikke at bruge så skarpe ord. Dvs. at *Godt ord igen!* i eksemplet er rettet mod Halvors heftige ytring alene. Situationen er altså som grundsituation 1, og betydningen af *Godt ord igen!* har i romanens sammenhæng en snert af det irettesættende fra den ældre myndighedsperson Palle Ib over for det unge brushoved Halvor. Der er nemlig ikke tale om en løgn, men om en ilde hørt sandhed. I den videre tekst bøjer Halvor da også hovedet og tier (velsagtens beskæmmet).

Det er også 'tag det roligt'-betydningen som forskellige andre, nyere ordbøger angiver, men nu suppleret med 'lad os ikke skændes'; dvs. den situation at *Godt ord igen!* ikke blot sigter til samtalepartnerens onde ord, men også til den talendes egne (jf. grundsituation 2). Det gælder fx den norske Riksmålsordboken (Kunnskapsforlaget, 1977), hvis forklaring lyder: "la oss ikke trette [dvs. skændes] mer om dette, glem det fornærmende jeg sa". Og i Bertil Molde og Niels Ferlov: *Dansk Svensk Ordbok* (Esselte Studium, 1980) forklares *Godt ord igen* med "nu skall vi inte gråla (bråka) [dvs. skændes] om det mera!".

Også i moderne ordbøger mellem dansk og andre sprog synes forklaringerne og oversættelserne at bygge på den situation at *Godt ord igen!* sigter mod onde ord fra begge parter, eller i det mindste mod den talendes egne onde ord (jf. grundsituation 2 og 3). For eksempel er det tilsvarende udtryk på engelsk *no offence (meant)!* (Vinterberg og Bodelsen: *Dansk-Engelsk Ordbog*, 3. udg., 1991) og på tysk *nichts für ungut!* (Dansk-tysk ordbog, Munksgaards Store Ordbøger, 1991). Forklaringen på disse fremmedsprogede udtryk lyder hhv. 'Det var ikke ment som nogen fornærmelse! De må da ikke misforstå mig!' (Kjærulff Nielsen: *Engelsk-Dansk Ordbog*, 5. udg., 1996) og 'De må ikke tage mig det ilde

op!' (Egon Bork: Tysk-Dansk ordbog, 13. udg., 1992). I Duden: Deutsches Universalwörterbuch (2. udg., 1989) er *nichts für ungut* forklaret med "es ist nicht böse gemeint" (det er ikke ondt ment). Herfra er der ikke langt til 'undskyld'-betydningen. Og de fleste vil nok i dag opfatte *Godt ord igen!* som en tilkendegivelse af noget gemytligt og venskabeligt - og måske også en smule gammeldags.

Ægte dansk - og gammelt

Det er værd at bemærke at *Godt ord igen!* i fremmedsprogsordbøgerne forklares med udtryk der blot betydningsmæssigt er paralleller til det danske udtryk. Øjensynlig findes der ikke ordrette paralleller i andre sprog. *Godt ord igen!* er åbenbart et ægte dansk udtryk. Og at det har lange aner, vil fremgå af det følgende.

Mens der i de nyeste ordbøger og citater ikke er noget tilbage af irettesættende eller bebrejdende toner, fornemmer man i ODS-citatet reminiscenser af noget irettesættende. Tidligere var det den mere irettesættende betydning der var den fremherskende. Det fremgår tydeligt af Videnskabernes Selskabs Ordbog (København, 1826), hvor vi finder udtrykket (i formen *Et godt Ord igien!*) forklaret dels som "høfligere eller mildere Tiltale", dels med et betydningsparallelt udtryk: "Tael roligere, fat Dem!".

Den ældste danske ordbogsnotering stammer fra omkring år 1700, i Matthias Moths håndskrevne ordbog, som opbevares i Det Kongelige Bibliotek. I denne ordbog anføres udtrykket i formen: *Et got ord igen*, men det forklares med et latinsk udtryk, *bona verba quaeso* (direkte oversat: 'gode ord, om jeg må bede'). Det latinske udtryk kan spores tilbage til den klassiske romerske komedielitteratur, nemlig til Terents' nu mere end to tusind år gamle komedie *Andria* (dvs. Pigen fra Andros). Her er udtrykket *Bona verba, quaeso!* brugt provokatorisk af en ualmindelig intrigant og næsvis slave over for herren. Herren svarer, ude af sig selv af raseri: "Gør du nar? Tag dig i agt, jeg kender dig!" (Thor Langes oversættelse, 1912). Det var bestemt ikke et udtryk en underordnet kunne tillade sig at bruge over for en overordnet. Replikken *Bona verba, quaeso!* hos Terents er oversat til "godt Ord igien (men ironisk)" i Paul Arnesen: *Ny Latinsk Ordbog til Brug for den studerende Ungdom* (1848) og til "Godt ord igen! ell. Saa sagte, kære!" i I.Th. Jensen og M.I. Goldschmidt: *Latinsk-dansk Ordbog* (1886). I Thor Langes oversættelse af Terents' komedie er replikken i øvrigt oversat til det ugemytlige og overlegne "Aa, bevares!".

Modernisering af betydningsangivelsen

Man kan altså gå ud fra at udtrykket *Godt ord igen!* / *Et godt ord igen!* har været almindeligt kendt og brugt i dansk talesprog allerede omkring år 1700, formentlig med irettesættende betydning. I de forløbne 300 år er det så blevet slidt ned til at få et mere gemytligt og undskyldende præg, vel ikke mindst fordi udtrykket nu om stunder også, og måske især, sigter til de onde ord man selv har sagt. I dag må man nok forklare udtrykket som noget i retning af 'beroligende, udglattende eller undskyldende opfordring til at lade en samtale foregå i en venskabelig tone trods meningsforskelle'.

Else Bojsen (f. 1942) er seniorforsker i Dansk Sprognævn.

Historien om et ord

Endsige

Af *Allan Karker*

Ethvert ord har sin historie. Ethvert ord undergår i tidens løb forandring i udtalen, de fleste ord desuden forandring i indholdet, i betydningen. Følger man et givet ord så langt bagud i tiden som det er overleveret i skriftlige kilder, kan man bestemme dets etymologi, dvs. danne sig en begrundet forestilling om ordets oprindelige form og betydning. Ad denne vej har sprogforskningen eksempelvis kunnet fastslå at substantivet *stakkel* = norsk *stakkar*, svensk *stackare* er udviklet af en oprindelig fællesnordisk sammensætning *stafkarl* 'mand med stav, omvandrende tigger'; på islandsk har ordet endnu i dag den gennemsigtige form *stafkarl*.

Etymologien til *endsige*

Uden tvivl er det de færreste sprogbrugere der gør sig ordhistoriske overvejelser, og i et tilfælde som *endsige* er den etymologiske tolkning da i praksis også aldeles ligegyldig for den som kender den nutidige betydning af ordet.

Har spørgsmålet alligevel meldt sig, kan det umiddelbart se ud som om dette adverbium er sammensat af adverbiet/konjunktionen *end* og verbet *sige*. Men en sådan analyse giver ingen klar mening. Søger man i stedet tilbage til den ældste overlevering i dansk, finder man at førsteleddet rigtignok er *end*, andetleddet derimod ikke "sige", men *sider*, et adverbium som betød 'mindre, i mindre grad'; formelt var det en komparativ der hørte sammen med superlativen *sidst*. Den samme ordforbindelse bruges endnu på islandsk i formen *enn síður*. Men komparativen *sider* gik med tiden af brug i dansk, og den givne ordforbindelse blev omdannet til *end sige(r)* eller (som i nudansk) *endsige*. Under dansk indflydelse har norsk fået den tilsvarende form *enn sí*.

I tekstsammenhæng fremgår betydningen af ordforbindelsen *end sider* bl.a. af følgende sted i det opbyggelige skrift "Sjælens Trøst", som er skrevet omkring 1425; den gammeldanske sprogform har skånsk dialektfarvning:

Nw mæthan gudh forbiudhir at ingin skal astunda annars gooz til orætta, tha ma man æn sidhir thæt besitia oc bruga ælla mæth oræt taga 'Eftersom Gud nu forbyder at ingen skal begære en andens ejendom med urette, så må man end mindre besidde og bruge den eller tage den med uret'.

endsige = 'end mindre'

Med ændret form genfindes den samme betydning ved midten af 1500-tallet, hvor Sjællands biskop Peder Palladius revser hvad han opfatter som udskejelser i tidens

herremode; de unge mænd går i

saa stackede Kiortler oc Mantler, som icke kunde skiule Remmerne, end sige Kilen 'så korte kjortler og kapper at de ikke kan skjule bukseremmene, endsige kilen [i skridtet, svarende omtrent til nutidens gylp]'.

På samme måde bruges *endsige* i dag. Den seneste udgave af Nudansk Ordbog (1996) forklarer betydningen som 'udtryk for at afvise noget som endnu mindre sandsynligt end noget tidligere nævnt' og anfører som eksempel: *jeg vil ikke give 100 kr. for den, endsige 200*. Ordbøger fra dansk til fremmede sprog forudsætter også kun denne betydning idet de oversætter *endsige* til engelsk *let alone, much less*, tysk *geschweige denn, schon gar nicht*, fransk *et encore moins, et bien moins*. Fra den faktiske nutidige sprogbrug skal blot et enkelt eksempel citeres, taget fra Otto Steen Due: Vergils Aeneide på danske vers (1996):

Stenen selv, slynget gennem det tomme intet, formåed / ikke at fuldføre banen den skulle, endsige at ramme.

Nogen anden brug af *endsige* er ikke omtalt i ordbøger over moderne dansk, og man må herefter tro at betydningen 'end(nu) mindre, og da slet ikke' er enerådende. At *endsige* er et uproblematisk ord, synes yderligere bekræftet når man finder at en række håndbøger i god sprogbrug ikke omtaler det. Det gælder således Henrik Galberg Jacobsen & Peter Stray Jørgensen: Håndbog i nudansk (3. udg., 1997), Erik Hansen: Rigtigt dansk (2. udg., 1993) og Erik Bruun: Dansk sprogbrug (2. udg., 1995). Men så enkelt er det ikke. Samtidig med at Søren Brandt: Pas på sproget (1996) fastslår betydningen 'endnu mindre', hejser forfatteren et advarselssignal: "Man bør ikke godkende, endsige anbefale, ordet i anden betydning"; for i positiv sammenhæng, hævder Brandt, "er *endsige* ubrugeligt i nudansk: ordet har tidligere haft også denne mulighed, men i dag forvirrer man læserne hvis man bruger den."

I det følgende skal ikke blot denne anden mulighed, men også en tredje belyses.

endsige = 'end mere'

Til forskel fra de førnævnte moderne ordbøger er den store Ordbog over det Danske Sprog (ODS) historisk anlagt; den dækker sprogbrugen fra ca. 1700 frem til trykkeåret for hvert af de 27 bind, og et supplement, som er under udgivelse, vil ajourføre hele værket til 1955. I ODS er brugen af *endsige* oplyst ved hjælp af en lang række autentiske litteraturcitater, fordelt på to betydninger. Den første er den allerede omtalte: 'i nægtende forbindelse ...: endnu mindre'. Den anden defineres således: 'i positiv forbindelse, fremhævende et følgende led (fremfor et foregaaende) som det, hvorom udsagnet i langt højere grad gælder: (hvor) meget mere; for ikke at tale om'. Et rammende citat af Carl Bernhard (1798-1865) lyder:

paa tre Uger kan man erobre en Grevinde, end sige hendes Kammerjomfru.

Denne anden betydning af *endsige* betegnede ODS i 1922 som "nu mindre brugelig"; den yngste af de citerede skribenter var Georg Brandes, men supplementet bringer følgende eksempel fra Nationaltidende 23/4 1945:

Under alle Forhold anser Befolkningen bevidst Snyderi med Levnedsmidler for en grov

Forbrydelse, endsige Salg af fordærvede Levnedsmidler.

Den nye, sekundære betydning 'end mere' forekommer vistnok tidligst i bibeloversættelsen fra 1607, hvor det i 1.Kor.6,3 hedder: *Vide i icke, at wi skulle dømme Engle? End siger de timelige ting, som høre til Liffs næring.* Udtryksmåden fastholdes helt frem til 1948: *Ved I ikke, at vi skal dømme engle? endsige da i timelige ting!* I den ældste oversættelse fra 1550 stod der ikke *endsige*, men *Huor meget mere*, og i den nyeste fra 1992 *for slet ikke at tale om*. Det er muligt at den sekundære betydning 'end mere' altid har stået i skyggen af den primære 'end mindre'; i hvert fald mente ordbogsforfatteren Otto Kalkar at den sekundære sprogbrug måtte skyldes en misforståelse (Ordbog til det ældre danske sprog III, 1892-1901, side 715). Også ændringen af udtrykket i bibeloversættelsen af 1992 kan være et tegn på at betydningen 'end mere' er fremmed for nogle, men død er denne sprogbrug dog ikke; fra Jyllands-Posten 17/9 1996 kan citeres:

Og er man som offer kendt - ja endsige berømt - så er der jo da i alt fald frit valg fra samtlige sladderhylde.

At *endsige* altså endnu i dag optræder med to tilsyneladende modsatte betydninger, kan nok virke forvirrende. Helt så galt som i tilfældene *godt* 'lidt mere end; lidt mindre end' og *forfordele* 'give for lidt; give for meget' er det dog ikke, eftersom der trods alt kan skelnes mellem betydningen 'end mindre' i nægtende forbindelse og betydningen 'end mere' i positiv forbindelse. Fællesnævneren er det underforståede synonyme udtryk *for ikke at tale om* (jf. tysk *geschweige denn*), der ligesom et janusansigt ser til begge sider. Og en del sprogbrugere fornemmer nok på denne baggrund en vis mening med andetleddet i *endsige*.

endsige = 'eller bare, ikke engang'

Blandt de citater som i ODS belyser den primære betydning af *endsige*, den som ordbogen gengiver med 'endnu mindre', er følgende af Georg Brandes:

langt fra at lægge Vægt paa om Maleren er en ægte Kunstner, endsige paa om han kan male eller ej, forlanger [æstetikken] af ham blot literære, skinpoetiske Egenskaber.

Forbindelsen er ganske vist nægtende, men omskriver man *endsige* med 'endnu mindre', er meningen med udsagnet åbenbart vendt på hovedet. Mens tanken ved *endsige* = 'end(nu) mindre' retter sig mod noget som er større, højere, vigtigere o.l., går tankebevægelsen i Brandes' udsagn fra et højere plan ("en ægte kunstner") til et lavere niveau ("om han overhovedet kan male"). Her må *endsige* betyde 'eller bare, ikke engang'.

I ODS er eksemplet enestående, og noget tilsvarende er heller ikke fremkommet i supplementet. Men siden ca. 1970 er en halv snes paralleller observeret, og da iagttagelsen af denne tredje betydning er ny, skal fire af dem citeres:

Ved sin udnævnelse til minister var økonomi- og markedsministeren ikke medlem af folketinget, endsige folketingskandidat. (Information 10/6 1970).

For Ole er født med en form for muskelsvind, som gør, at han den dag i dag ikke kan flytte kroppen, endsige bevæge bare foden. (Søndags-B.T. april 1982).

selv om intet er bevist om, at Claes skulle være skyldig, endsige medskyldig. (Jyllands-Posten 8/4 1995).

Kører man i dag ad landevejen til Stenløse, er man forbi i en ruf uden at opdage, om der er tale om en egentlig by endsige en landsby. (Torben Brostrøm 1997).

Denne tredje betydning af *endsige* er sikkert afledt af den oprindelige 'end mindre'. På samme måde som den primære betydning optræder den tredje i nægtende forbindelse, men tankens udgangspunkt er det modsatte. Som fællesnævner anes også her "for ikke at tale om", dog med en nødvendig specificerende tilføjelse: *for ikke engang at tale om*.

Ligesom forfatteren af det sidste eksempel er ophavsmændene til de øvrige citater velmeriterede skribenter (journalister), så det er ikke usandsynligt at brugen af *endsige* i betydningen 'eller bare, ikke engang' er en nydannelse der er kommet for at blive.

Allan Karker (f. 1926) er fhv. universitetslektor; han var medlem af Dansk Sprognævn 1970-97.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

KOMMENTAR

Aa's plads i alfabetet

Af Thorsten Andersson

Med stort interesse har jeg i Nyt fra Sprognævnet 1997/4 læst er redegørelse for Aabenraas kamp for placering av *aa* i början av alfabetet i stället för i slutet, tillsammans med *å*. Dansk Sprognævn försvarar regeln och har naturligtvis all rätt at göra det. Inte heller tillkommer det andra länders medborgare att kritisera vad som från officiellt danskt håll har bestämts om ordningsföljden i det danska alfabetet. Däremot kan det väl betraktas som legitimt att granska språknämndens argument för placeringen av *aa*.

Argumenteringen ter sig inte helt stringent. Det är missvisande att säga att bokstaven *å* har två grafiska varianter: *å* och *aa*. Den senare teckningen av *å*-ljudet består ju entydigt av två bokstäver. Inte heller kan man åberopa uttalet, eftersom uttalet ju annars inte styr alfabetiseringen: *hjem* och *hvis* står under *h*, *Filip* och *Philip* står på var sitt håll. Det är svårt att finna andra skäl för placeringen av *aa* sist i alfabetet än att man bara har bestämt att det skall vara så, vilket i och för sig kan vara begripligt, när en ny bokstav införs inte som ersättare utan bara som variant.

Från ren alfabetiseringssynpunkt ter det sig egentligen självklart att *aa* placeras i början av alfabetet. Den konsekvensen har också dragits av Norsk bokfortegnelse, medan Dansk bogfortegnelse håller fast vid den officiella, av Aabenraa kritiserade danska linjen.

Från officiell dansk sida hade det kanske varit en fördel, om man hade varit konsekvent och föreskrivit *å*-stavning också i danska ortnamn, dvs. konkret från början hade bestämt t.ex. stavningen *Åbenrå*. Är det kanske ännu inte för sent? Det skulle dock inte lösa problemet, för den växlande skrivningen av personnamn med *aa* och *å* kvarstår ju. Enklaste lösningen vore faktiskt att alfabetisera alfabetiskt.

Thorsten Andersson er professor ved Uppsala universitet, Seminariet för nordisk namnforskning.

Svar fra Sprognævnet

Også vi finder tanken om "att alfabetisera alfabetiskt" tiltalende. Hvis vi havde kunnet starte på en frisk i dag, ville vi muligvis også være gået ind for at *aa* blev placeret først i alfabetet som *a + a*, i stedet for sidst i alfabetet sammen med *å*

Men den mulighed foreligger ikke i dag. Det ville være helt urimeligt at se bort fra mere end 40 års praksis i danske telefonbøger, registre, leksika, ordbøger og bibliotekskartoteker mv. - en praksis som ydermere også følges af de toneangivende danske tekstbehandlingsprogrammer. Det er dette faktum der er Sprognævnets hovedbegrundelse for at afvise en flytning af *aa* fra den ene ende af alfabetet til den anden.

Vi er enige med Thorsten Andersson i at situationen ville have været enklere hvis *aa* konsekvent var blevet erstattet af *å* i alle danske stednavne. Men som Thorsten Andersson selv er inde på, ville det jo ikke løse problemerne med placeringen af de mange personnavne der indeholder *aa*.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

SPØRGSMÅL OG SVAR

E-mail, e-post og e-brev

Spørgsmål: Jeg har lige et spørgsmål om et af de mange engelske ord der kommer ind i det danske sprog pga. Internet. Hvad hedder en *e-mail* i flertal?

Svar: I den nye udgave af Retskrivningsordbogen (2. udg., 1996) er både det engelske ord *e-mail* og det danske *e-post* kommet med. Den bestemte endelse i singularis (ental) er angivet ved begge: *-en*, mens en eventuel pluralisform (flertalsform) ikke er oplyst. Herved svarer ordene til opslagsordet 2. *post* (postvæsen, postsending, postbud), dvs. at der ikke

er tænkt på den enkelte forsendelse (det enkelte brev). Her i huset bruger vi ordet *e-post* om begrebet elektronisk post og ordet *e-brev* (*e-brevet*, *e-breve*) om den enkelte forsendelse, og det er det vi vil anbefale.

Vi har dog indtryk af at mange anvender det engelske ord *e-mail* om både begrebet og den enkelte forsendelse. Desuden bruges ordet *mail* af mange om den enkelte forsendelse. For de fleste vil det formentlig være naturligt at bruge en engelsk pluralisform i disse tilfælde, nemlig *e-mails* og *mails*. I bestemt form pluralis måtte man da bruge en dansk endelse: *e-mailene* og *mailene*. Man kunne eventuelt også bruge en ubestemt pluralisform uden endelse: *en e-mail*, *flere e-mail*, *alle e-mailene* (og tilsvarende mht. *mail*).

EB

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Forfordele

Spørgsmål: Ifølge de tilgængelige ordbøger bliver en person forfordelt når han modtager mindre end andre. Men nu har jeg hørt at man med Sprognævnets velsignelse kan blive forfordelt ved at modtage mere end andre. Jeg beder Dem venligst oplyse om det er korrekt at Sprognævnet har anbefalet/godkendt den nye betydning af *forfordele*.

Svar: Sprognævnet har konstateret at mange, vel især yngre, bruger udtrykket *at forfordele* i den stik modsatte betydning af den traditionelle: 'at give for mange fordele, at favorisere, at begunstige'. Der er ikke tale om at nævnet anbefaler eller godkender den nye betydning. Men i rådgivningen gør vi opmærksom på forholdet og de misforståelser man må være forberedt på.

I øvrigt kan vi henvise til tidligere behandlinger af tilsvarende "pendulord", fx Allan Karkers artikel om *på bekostning af* mv. i Nyt fra Sprognævnet 1986/1, s. 2-4.

EB

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Tosproget og mørklødet

Spørgsmål: Jeg har altid troet at *tosproget* var en betegnelse for folk som er vokset op med to sprog, og som taler begge sprog tilnærmelsesvist lige godt, hvilket vel næppe kan karakteriseres som et handicap. Men når der i dag tales om *tosprogede børn* som en særlig problemfyldt gruppe, hvad betyder ordet *tosproget* så egentlig? Det bliver jo nærmest komisk når man kan høre kommunalpolitikere etc. udtale at det er et stort problem at mange tosprogede børn ikke taler dansk når de begynder i skolen. Hvordan kan de være

tosprogede når de kun taler ét sprog? Er der sket det at *tosproget* er blevet et nyt kodeord for *mørklødet* og *muslimsk*? Hvis det er tilfældet, hvad er vi andre lyshudede og absolut ikke-muslimsk tosprogede så?

Svar: *Tosproget* betyder i almindelig sprogbrug 'som kan tale to sprog lige godt = bilingval' (jf. Politikens Store Nye Nudansk Ordbog, 1997). Hvis man forbinder denne betydning med ordet *tosproget*, kan det derfor ikke være et handicap at være *tosproget*, men tværtimod en fordel. Imidlertid er der i dag en tendens til også at bruge *tosproget* om indvandrerbørn der er vokset op i Danmark, men som ikke nødvendigvis behersker deres forældres sprog og dansk lige godt, eller som måske slet ikke taler to sprog. I Berlingske Tidende 10.2.1997 kunne man således læse følgende:

Plan Ishøj Kommune vil oprette 120 pladser i halvdagsbørnehaver, hvor tosprogede børn skal lære at tale dansk. Hvis forældrene siger nej, anbringes børnene i modtageklasser, når de starter i skolen. Test skal afgøre, om deres sprog er godt nok til normal skolestart.

En anden artikel i Berlingske Tidende 27.3.1997 viser den samme brug af *tosproget*:

Jeg kan godt forstå, at det kan være et problem at være alene i en klasse, om man nu er dansk, etiopisk eller tyrkisk. Og vi ser, at forældrene vælger fra, hvor der er mange to-sprogede. Det fravalg synes jeg er betænkeligt. Men det er ikke et spørgsmål om kvoter, men om hvordan man får både den danske og den to-sprogede til at føle sig tryk i skolen.

Eksemplerne demonstrerer hvordan *tosproget* nu også bliver brugt mere eller mindre synonymt med andre betegnelser for indvandrere, uden at der dog ligefrem er tale om at *tosproget* er et synonym for *mørklødet* og *muslimsk*.

Det er et kendt problem at ord eller ordforbindelser med tiden kan blive negativt ladede, og at man derfor erstatter disse ord eller ordforbindelser med nye og mere neutrale udtryk. Fx var ordet *fremmedarbejder* til at begynde med en relativt neutral betegnelse for folk fra Sydeuropa der kom til Danmark for at arbejde. Med tiden følte denne betegnelse krænkende, og man fandt på ordet *gæstarbejder*, der senere blev afløst af *indvandrer*. Nu er *indvandrer* for en del sprogbrugere ved at være en stødende betegnelse, og *tosproget* er måske ved at blive det nye afløsningsord.

MHA

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Halsedisser

Spørgsmål: Er ordet *halsedisser* et dialektord der ikke kan bruges i rigsdansk, og hvordan er det dannet?

Svar: Ordet er ikke optaget i nogen os bekendt ordbog. Men Sprognævnet har oplysninger om at det har eksisteret helt tilbage i 1950'erne, hvor soldaterne efter sigende var forsynet med *halsedisser*.

Vores tidligste citat med ordet stammer fra dagbladene Politiken og Berlingske Tidende. I Politiken havde en nyhedsartikel overskriften *Kvinde kvalt i "halsdisse"* (15.2.1966), og i Berlingske Tidende stod der samme dag:

Fru Maja Hansen blev fundet død på badeværelset hængende i en såkaldt halsdisse - et tørklæde, der er rundstrikket og altså ikke skal knyttes.

Anførelstegnene omkring ordet i overskriften i Politiken samt formuleringen *en såkaldt halsdisse* og den tilføjede definition i Berlingske Tidende tyder på at ordet har været følt som relativt nyt og ukendt i 60'erne.

Det findes både i formen *halsdisse* og i formen *halsedisse*. Det er sikkert dannet i lighed med *muffedise*, der altså staves med enkelt -s- i Retskrivningsordbogen, 1996.

Man kan næppe betegne ordet som dialektalt, og Sprognævnet overvejer at optage det i næste udgave af Retskrivningsordbogen.

VS

[Til indholdsfortegnelsen](#)

En kommitteret

Spørgsmål: Kan man i et privat firma bruge betegnelsen *kommitteret* om en person som er fratrådt, men som stadig er tilknyttet firmaet ved at have enkelte opgaver? Eller kan det kun bruges om offentlige stillinger?

Svar: Spørgsmålet om substantivet *en kommitteret* kun kan bruges om personer i offentlige stillinger, besvares lidt forskelligt af ordbøgerne. Verbet *at kommittere* betyder 'overdrage et hverv, beskikke'. Politikens Store Fremmedordbog, 1996, henviser i sin definition udelukkende til brug om personer i offentlige stillinger: 'en embedsmand i et ministerium med et særligt hverv, fx som statens repræsentant i en forening'.

Politikens Nudansk Fremmedordbog, 1992, er knap så absolut, men anfører dog efter definitionen 'tilforordnet, person med særligt hverv': "fx som statens repræsentant".

Dette svarer til Ordbog over det Danske Sprog, bd. 10, 1928, som efter den egentlige definition tilføjer: "især om visse embedsmænd i overordnede stillinger, navnlig i centraladministrationen, specielt sådanne som knyttes til de egentlige ledere som hjælpere eller stedfortrædere". Der er dog den forskel på de moderne ordbøgers definitioner og denne at det at være *kommitteret* efter Ordbog over det Danske Sprog kan være en egentlig stilling, mens det ifølge de moderne fremmedordbøger er et særligt hverv.

I Sprognævnets samling af citater er der flere eksempler på brugen af *kommitteret*, dels om et særligt hverv til en embedsmand i en høj stilling, således:

Havnedirektøren i København er kommitteret for selskabets bestyrelse i selskabets direktion. (Bekendtgørelse nr. 209, 12.5.1960, § 13),

dels om en egentlig stilling, således:

Først og fremmest har Matthiasen udnævnt den tidligere kontorchef i 1. Kontor W. Weincke til kommitteret i ministeriet, hvilket betyder, at han bliver ministerens særlige fortrolige og dermed i realiteten mindst ligestilles med Natalie Linds favorit departementschef Ole Perch Nielsen .. Det er meningen, at W. Weincke skal være ministerens planlægningschef både kulturpolitisk og administrativt. (Information 2.10.1975).

Men vi har også et enkelt eksempel på at betegnelsen *kommitteret* er brugt om en person med særligt hverv inden for det private erhvervsliv:

Nyhavn 20 .. Er blevet eksporthovedkvarteret .. Johanne Nielsen gik fra aktiv tjeneste for fem år siden, men hun er stadig med i bestyrelsen som kommitteret, hun deltager i vores månedsmøder. (Børsen 6.4.1970).

Titlen *kommitteret* er ikke beskyttet, så man kan ikke forbyde det private erhvervsliv at benytte den. Men den bruges som nævnt først og fremmest om høje poster i det offentlige. VS

Kvarter

Spørgsmål: Hvorfor hedder det i flertal *kvarter* - *kvarterene* om tiden, men *frikvarterer* - *frikvartererne*?

Svar: Ifølge Ordbog over det Danske Sprog, bd. 11, 1929, er substantivet *kvarter* i alle sine betydninger etymologisk set det samme ord. Det kommer oprindeligt fra middelalderlatin *quartarium*, klassisk latin *quartarius*, og har grundbetydningen 'fjerdedelen af et mål'.

Ubestemt form pluralis (flertal) er i dag *kvarterer* eller *kvarter*. Ifølge beskrivelsen i Ordbog over det Danske Sprog bruges pluralisformen på *-er* især i betydningen 'om afdeling, del, parti (egl. fjerdedelen) af et hele'. Pluralisformen uden endelse bruges - stadig ifølge ordbogen - i rigssprog især 'om mål der er en fjerdedel af et andet (hoved)mål' og i betydningen 'om fjerdedelen af en vis tid, periode: 1/4 time, 15 minutter'. Specielt nævnes nogle eksempler på forbindelse med et talord:

en Barbeer .. hvilken udi 5 stive Qvarteer stod og fortaalte mig om en Mand, som har levet for over 2000 .. Aar siden. (Holberg: Mester Gert Westphaler, 1724).

Det varer mindst Trekvarter. (Chr. Engelstoft: Levende og Døde, 1917).

Ordbog over det Danske Sprog er en beskrivende, ingen normerende ordbog. Når den

normerende Retskrivningsordbogen, 2. udg., 1996, foreskriver pluralisformen *kvarter* når ordet bruges om tid, men formen *kvarterer* i betydningerne 'bydel; indkvarteringssted', har normeringen fulgt en herskende sprogbrug. Det var allerede således i Retskrivningsordbog, udgivet af Dansk Sprognævn, 1955.

Sammensætninger som *frikvarterer* nævner Ordbog over det Danske Sprog, bd. 11, 1929, udtrykkelig som undtagelser fra den herskende sprogbrug i betydningen 'fjerdedelen af en vis tid'. Også denne flertalsform står i Retskrivningsordbogen.

VS

Til indholdsfortegnelsen

Det gode er det bedste fjende

Spørgsmål: Ordsproget *Det gode er det bedste værste fjende* har jeg hørt i versionen *Det bedste er det godes værste fjende*. Hvilken formulering er den rette, og hvordan skal ordsproget fortolkes?

Svar: I *Bevingede Ord*, 6. udg., 1990, ved T. Vogel Jørgensen og Poul Zerlang, er der fra formuleringen *Det gode er det bedste fjende* henvist til formuleringen *Det bedre er det godes fjende*, der er den oprindelige ordlyd. Her står der at "Sætningen citeres som regel: *Det gode er det bedste værste fjende*, men dens oprindelige ordlyd er den her angivne, idet sætningen via det italienske ordsprog *Il meglio e nemico del bene* optræder hos Voltaire (1694-1778) i *La bégueule: | Dans ses écrits un sage Italien | dit, que le mieux est l'ennemi du bien*. - Da det italienske ordsprog synes gammelt, kan mange forfattere have anvendt det."

Ordsprog, specielt gamle ordsprog som det foreliggende, er det ikke let at give nogen sikker og entydig tolkning af. Da det italienske ordsprog er så gammelt, ved man åbenbart ikke hvor det har optrådt første gang, man kender ikke den oprindelige kontekst eller sammenhæng. Voltaire kender øjensynlig ikke - han vedkender sig i hvert fald ikke noget kendskab til - ophavsmanden, som han bare kalder "un sage italien" (altså 'en italiensk lærd'). De forskellige senere benyttede af ordsproget - eller rettere sentensen, eftersom det tilskrives en bestemt lærd - kan sagtens have anvendt det i hver sin form og med hver sin betydning.

Det er formentlig samme sentens vi i dansk har i forskellige versioner, således *Lad det gode blive godt, og gør det ej bedre* (Peder Syvs Ordsprog, 1682-1688). Betydningen kan i denne formulering, der ligger den oprindelige italienske nær, være 'når noget er godt, så lad være med at forsøge at pynte på det'. Den udbredte, men sekundære formulering, *Det gode er det bedste fjende*, kan man sikkert tolke således at hvis man slår sig til tåls med det gode, så stagnerer man og når aldrig det bedste. Den oprindelige formulering, *Det bedre er det godes fjende*, kan man evt. forstå således at muligheden for at noget kan blive endnu bedre, kan hindre et menneske i at blive tilfreds med noget som faktisk er

godt.

VS

[Til indholdsfortegnelsen](#)
